

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ ПІДПРИЄМСТВА В РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

У статті зроблено узагальнення і об'єднання методів і прийомів пояснення внутрішніх і зовнішніх умов діяльності, часткового усунення невизначеності і ризику для машинобудівних підприємств.

The article presents a generalization and unification of methods and ways of explaining the internal and external conditions, the partial elimination of uncertainty and risk for engineering companies.

Ключові слова: фінансовий механізм, зовнішнє середовище, інформаційне поле.

Вступ. Особливість ринкової економіки України, що визначає діяльність підприємства в цей період, полягає в тому, що ринкові процеси протікають не в чистому вигляді, а в тій чи іншій мірі деформовано. Недосконалість господарського середовища визначається системною кризою, у тому числі кризою неплатежів, це призводить до того, що практичне завершення переходу до економіки ринкового типу залежить більше не від політичної волі влади, а від реструктуризації галузей економіки на основі переходу на саморегулюючі системи ринкових відносин, що функціонують в режимі "попиту – пропозиції" в конкурентному середовищі і грамотному державному регулюванні цін на продукцію природних монополій.

Постановка завдання. При цьому держава залишається найбільшим суб'єктом економічних відносин і продовжує контролювати значну частину виробничих і фінансових (інвестиційних) ресурсів, а також надає необхідну підтримку реальному сектору економіки. Відомо, що досить тверда макроекономічна політика, що проводилася з самого початку ринкових реформ в Чехії, Угорщині і Польщі, стала головним чинником успішної ринкової орієнтації підприємств, виходу з трансформаційного спаду і початку економічного зростання. Жорсткі бюджетні обмеження заставляли підприємства приступати до енергійної реструктуризації, орієнтованої на ефективність. Навпаки, періодичні відступи від жорсткої і послідовної макроекономічної політики, що мали місце в Україні і низці інших країн СНД, призводили до затягування стабілізаційного етапу реформи, робили макроекономічне середовище невизначеним для машинобудівних підприємств і гальмували ринкову орієнтацію останніх, виснажуючи їх матеріальні і фінансові ресурси.

Важливим аспектом управління ресурсами машинобудівного підприємства в умовах ринкової економіки стає організація фінансового механізму так, щоб понизити сильний вплив на результати діяльності корпоративних ризиків і невизначеності зовнішнього середовища, які через супроводжуючу економічну кризу проявляються значно частіше, ніж в умовах економічної стабільності.

При цьому важливо відмітити, що головною особливістю функціонування фінансового механізму машинобудівних підприємств в ринковій економіці стає виникнення тієї умови, коли власність відокремлюється від управління, результатом чого являється конфлікт між власниками і акціонерами, а також посилення ризику і невизначеності зовнішнього середовища.

У економічній літературі розглядається агентська теорія, яка базується на припущенні, "що агенти, найняті принципалами, діють так, щоб максимізувати корисність для себе, а не для принципала" [1]. При цьому в цій моделі відзначається, що конфлікт інтересів менеджерів і власників виникає за умови інформаційної асиметрії або неповних контактів між менеджером і власником. Асиметрична інформація означає, що менеджер має інформаційну перевагу в порівнянні з власником, а власник не може виокремити і оцінити зусилля менеджера, а також наслідки цих зусиль.

Результати. Тобто у функціонуванні фінансового механізму машинобудівного підприємства в ринковій економіці з'являються три проблеми, викликані розподілом управлінських функцій і функцій власника:

- перша полягає в неможливості виділення відповідальності менеджера в чистому вигляді;
- друга полягає в тому, що навіть, якщо дії менеджерів і їх наслідки можна було б виділити в чистому вигляді, не завжди при цьому можна сказати, чи були ці дії здійснені в інтересах власника;
- третя пов'язана з неможливістю встановлення розмірів відповідальності менеджера перед власниками зважаючи на складність підписання контрактів і контролю.

Таким чином, якщо представити процес взаємодії менеджерів із зовнішнім середовищем з приводу використання інформації (рис. 1), то слід зазначити, що інформація про діяльність машинобудівного підприємства, призначена для користування акціонерів, кредиторів, клієнтів і постачальників має різний об'єм і призначення.

При цьому для власників-акціонерів інформація має бути настільки повною, яка б дозволяла акціонерам оцінити ступінь ефективності використання менеджерами засобів, вкладених власниками в підприємство.

Отже, підприємство піддається впливу зі сторони зацікавленої групи (власників), який проявляється в бажанні власників знати про стан справ і впливати на хід ухвалення рішень в умовах, коли підприємство піддається постійному ризику і діє в ситуаціях невизначеності зовнішнього середовища.

Під корпоративним ризиком розуміється математична вірогідність настання подій, пов'язаних з виникненням непередбачених втрат, недоотриманням доходу або появою додаткових витрат в результаті здійснення певної виробничої і фінансової діяльності підприємства.

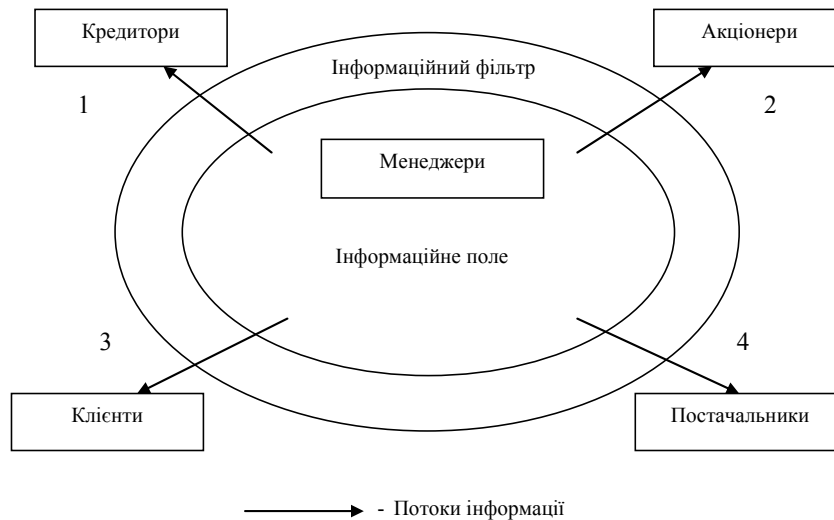

Рис. 1. Інформаційна взаємодія підприємства із зовнішнім середовищем

Під невизначеністю зовнішнього середовища ми розуміємо статистичну вірогідність настання несприятливих подій для фінансово-господарської діяльності підприємства.

У подібному розумінні категорій "корпоративного ризику" і "невизначеності" ми ґрунтуємося на розмежуванні, приведеному в статті Френка Найта, в якій він визначає:

- математичну вірогідність як абсолютно однорідну класифікацію випадків, в усьому ідентичних;
- статистичну вірогідність як емпіричну оцінку частоти прояву зв'язку між твердженнями, що не поділяються на мінливі комбінації однаково вірогідних альтернатив.

Іншими словами, практична різниця між категоріями "ризику" і "невизначеності" полягає в тому, що в першому випадку результат певної події можна припустити, ґрунтуючись на обчисленнях або вивченні статистики попереднього досвіду, а в іншому – ні, і це найчастіше викликано неможливістю провести групування випадків, оскільки дані ситуації в значній мірі унікальні.

Для цілей даного дослідження поняття корпоративного ризику і невизначеності використовуються разом для простоти викладу матеріалу.

Таким чином, враховуючи вищесказане, слід підкреслити, що фінансовий механізм в умовах ринкової економіки змінюється, спектр інструментів, що входять до його складу, прийомів і методів, значно розширюється, оскільки посилення ризику і невизначеності зовнішнього середовища вимагає від підприємств знаходження нових засобів захисту.

З позицій макроекономічної дії проявляється перша важлива особливість функціонування фінансового механізму – підприємства прагнуть пристосуватися до зовнішнього середовища, упорядкувати свої відносини шляхом витіснення впливів ринку на свою діяльність і такі зусилля приносять певний успіх.

У вітчизняній практиці зустрічаються такі способи контролю над ринком, наприклад:

- вертикальна інтеграція;
- контроль над попитом;
- контрактні стосунки;
- створення підприємницьких мереж.

Вертикальна інтеграція означає, що плануюча організація приєднує шляхом злиття або поглинання фірми-постачальники і/або фірми-клієнти.

Таким чином, вертикально-інтегрованою називається фірма, що включає більше як одну стадію виробництва кінцевої продукції, в ній об'єднуються фірми, що входять до складу єдиного технологічного ланцюжка. Основною перевагою вертикальної інтеграції є можливість зниження трансакційних витрат, основними з яких являються трансакційні витрати, пов'язані з укладанням контрактів і витрати, пов'язані з непередбаченим попитом на продукцію, що виробляється.

Контроль над попитом означає, що корпорація в змозі контролювати об'єм продукції, що реалізується, шляхом різного впливу на попит. Можливі варіанти контролю над попитом – встановлення монопольного впливу на ринку або маркетингова діяльність корпорації.

Контрактні відносини – один з найнадійніших способів усунення невизначеності, сенс яких полягає в тому, що потенційний виробник спочатку знаходить покупця продукції, яку він здатний виробити, а потім виробляє товар після відповідних дій.

Підприємницькі мережі – форма взаємодії на основі співпраці і довіри підприємств, економічно зацікавлених один в одному, яка відрізняється від вертикальної інтеграції незалежністю і свободою дій підприємств-учасників, зберігаючи економічну і юридичну самостійність.

На мікроекономічному рівні – рівні управління підприємства – можна виділити іншу особливість функціонування фінансового механізму. В умовах ринкової економіки інструментарій фінансового механізму зміщується у бік методів і прийомів, сприяючих правильному вибору заходів попередження і мінімізації невизначених ризикових ситуацій.

Аналіз економічної літератури та існуючої практики підприємництва показав, що найбільш загальними широко використовуваними і ефективними методами усунення невизначеності і зниження ризику на рівні управління підприємством являються:

- страхування;
- резервування засобів або самострахування;
- диверсифікація;
- лімітування;
- інші.

Страхування є найбільш поширеним способом.

У загальному випадку страхування – це угода, згідно з якою страховик (страхова компанія) за певну обумовлену винагороду (страхову премію) переймає на себе вимогу відшкодувати збитки або їх частину (страхову суму) страхувальнику, що сталися внаслідок передбачених в страховому договорі небезпек і/або випадковостей (страховий випадок), яким піддається страхувальник або застраховане ним майно. Таким чином страхування в системі фінансового механізму забезпечує розподіл наслідків невизначених і ризикових ситуацій в просторі і в часі.

Захист від корпоративних ризиків як зовнішніх, так і внутрішніх, здійснюється за допомогою укладення договору страхування. При цьому потенційний страховий інтерес підприємців пов'язаний з отриманням покриття за максимально можливою кількістю ризиків.

Під страхуванням корпоративних ризиків розуміється страхування підприємством ризиків своїх збитків і неотримання очікуваних прибутків від застрахованої підприємницької діяльності через порушення зобов'язань контрагентами або зміни умов цієї діяльності за незалежними від підприємства обставинами. Об'єктом цього страхування є майнові інтереси підприємства, пов'язані зі здійсненням комерційної діяльності.

Страхування корпоративних ризиків передбачає обов'язки страховика по страхових виплатах у розмірі повної або часткової компенсації втрат прибутків або додаткових витрат корпорації, викликаних такими подіями, як зупинка або скорочення об'єму виробничої діяльності в результаті обумовлених причин; банкрутство; невиконання або неналежне виконання договірних зобов'язань контрагентом страхувальника, який є кредитором за угодою; понесені страхувальником судові або які-небудь непередбачені витрати і т.д.

Відома досить велика кількість видів страхування, що забезпечують страховим захистом майнові інтереси машинобудівних підприємств. Вони відрізняються між собою, як правило, за об'єктами страхування і страховими ризиками.

Кругообіг засобів в процесі товарного виробництва проходить три стадії: 1) грошову, пов'язану з вкладеннями капіталу і придбанням за наявні грошові кошти необхідних засобів виробництва; 2) виробничу, суть якої полягає в створенні нової вартості шляхом перенесення на готовий продукт вартість основних фондів, робочої сили, використуваної сировини, матеріалів, палива, напівфабрикатів; 3) товарну, таку, що виражається в реалізації готової продукції та її оплаті.

Перша стадія пов'язана з інвестуванням капіталу, яке може бути здійснене в основні фонди і оборотні кошти, науково-технічну продукцію, а також в цінні папери. Страхове забезпечення вкладених капіталів здійснюється за допомогою страхування інвестицій і фінансових гарантій.

Страховий захист корпорації на другій стадії кругообігу може бути забезпечений різними видами страхування майна, що гарантують компенсацію збитку від різних стихійних лих, катастроф, неправомірних дій третіх осіб і т.д., і страхування цивільної відповідальності, підприємця, що відшкодовує втрати, у зв'язку з необхідністю покривати шкоду, заподіяну діяльністю підприємства третім особам, які зазвичай виводять за рамки страхування підприємницької діяльності і відносять до самостійних підгалузей страхування. Крім того, тут здійснюється страхування на випадок перерв в господарській діяльності у зв'язку з пожежами, аваріями та іншими несприятливими подіями, яке забезпечує захист від непрямих втрат, пов'язаних з припиненням випуску продукції, додатковими витратами по відновленню виробництва та ін. На третій стадії кругообігу здійснюється страхування ризику неплатежу, експортних кредитів і т.п.

Реально до настання страхової події сума, яку страховик повинний заплатити страхувальникові для покриття своїх зобов'язань перед ним, невідома [2]. На практиці кожна компанія визначає індивідуально свої зобов'язання, виходячи з кількості договорів, що укладаються, термінів їх дії, страхових сум, характеру прийнятих на страхування ризиків і очікуваної вірогідності їх настання.

Традиційно оцінка страхових зобов'язань виробляється в процесі розрахунку технічних резервів (тобто фактичні зобов'язання можуть бути скільки завгодно великі або малі, але оцінні страхові зобов'язання дорівнюють величині технічних резервів).

Виділяються дві великі групи технічних резервів, що створюються в обов'язковому порядку страховими компаніями: резерви неминувих ризиків (резерви премій) і резерви збитків. Окрім того, утворюються і інші резерви, що не відносяться безпосередньо до цих двох груп (резерв катастроф, резерв коливань збитковості). Створюється резерв попереджувальних заходів.

Резерв попереджувальних заходів на підприємстві призначений для фінансування діяльності, спрямованої на попередження настання страхових випадків і скорочення величини збитку, якщо вони сталися. Підприємства отримують додаткове джерело грошових коштів, за рахунок яких можуть фінансуватися наступні напрями:

- заходи щодо вдосконалення протипожежної сигналізації;
- заходи щодо будови і вдосконалення пожежних водойм;
- оплата витрат по найму транспорту (наземного, повітряного, водного), який використовується для організації заходів щодо погашення пожеж;
- будівництво і реконструкція пожежних депо, випробувальних пожежних лабораторій;
- заходи щодо вдосконалення устаткування очисних споруд, фільтрів на підприємствах з шкідливими викидами, інших природоохоронних об'єктів;
- поліпшення матеріально - технічної бази нафтогазопроводів;
- будівництво і реконструкція діагностичних дорожно-патрульних станцій з перевірки технічного стану транспортних засобів;
- придбання і ремонт засобів зв'язку, устаткування, інвентаря понад об'єми, що підлягають фінансуванню в установленому порядку, для попередження ДТП;
- придбання і ремонт понад об'єм, належних фінансуванню в установленому порядку, автотранспортних засобів (машин швидкої допомоги, пожежних машин і т.п.);
- проведення профілактичних і санітарно-гігієнічних заходів з охорони здоров'я працівників і зниження травматизму (профосмотр, щеплення, вакцинація) та інші заходи.

Фінансування відбувається виходячи з фактичної наявності засобів на попереджувальні заходи.

Український страховий ринок малий за своєю місткістю, фінансовими можливостями з прийняття промислових ризиків. Для створення нормального механізму страхового захисту українських машинобудівних підприємств необхідно або використання у величезних масштабах перестраховання в зарубіжних страхових або перестрахових компаніях, що призведе до потужного відтоку фінансових ресурсів на користь іноземного страхового ринку, або створення спеціальної системи страхування і перестраховки в Україні.

Ключовою складовою може стати організація страхових пулів – цільових об'єднань страхових організацій на основі угоди між ними, що приймають на страхування ризику, пов'язані з діяльністю підприємств.

Висновки. Узагальнення і об'єднання викладених вище методів і прийомів пояснення внутрішніх і зовнішніх умов діяльності, часткового усунення невизначеності і ризику для машинобудівних підприємств, що діють в умовах ринкової економіки, відбувається в системі фінансового планування, яка є важливою складовою підсистемою фінансового механізму. В умовах ринку, коли на більшості українських машинобудівних підприємствах діє формальна система планування або відсутня взагалі, виникає потреба в реальному інструменті, за допомогою якого можливо уникнути невизначеності і ризикових ситуацій.

Література

1. Маркова В.Д. Бизнес-планирование / Маркова В.Д., Кравченко Н.А. – Новосибирск : ЭКОР, 2004. – 154 с.
2. Никольский П.С. Финансы в системе хозяйственного механизма управления промышленностью / П.С. Никольский. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 127 с.
3. Звонова Е.А. Международное финансирование в современной экономике. – М.: ОАО «НПО «Экономика». – 2000. – 324 с.

Надійшла 11.05.2010